

„Hírügynökségek”

A Press rezidentúra és a megnyertek hálózata a Kádár-rendszer sajtóéletében

Hatalom és befolyásolás

„Az mondod, független idealista vagy. Nem igazán értesz a politikához, de azt gondolod, a kisembernek is kapnia kellene egy mocskos kis lehetőséget. Hiszel a nyitottságban. Megdöbben, megrémít, ami az országunkban végbemegy. Megrémít a fajüldözés, a dolgozó emberek elnyomása. [...] Hiszel a békében. Áhítod a nemzetek közötti megértést. Gyűlölöd a fasizmust. Úgy véled, a kapitalista rendszer romlott. Ezt hangoztatod újból és újból és újból. De ennél semmi többet.”¹ Úgy tűnhet, hogy a jelen írástudóinak szóló intelmek ezek, aktuálisnak érezhetjük a tömegtájékoztatástól függővé vált világunkban, amikor az emberek gondolatait véleményformáló sajtóorgánumok, illetve azokat képviselő újságírók, függetlennek kikiáltott „szakértők” és „civil” szervezetek szóvivői alakítják, befolyásolják.

Pedig közel egy évszázados utasításokat olvashattunk, amelyekkel a sztálinista Szovjetunió igyekezett a nyugati társutas értelmiség útját kijelölni, miképpen tűnjének „független” és ezáltal szavahihető írástudóknak a nyugati társadalmak széles nyilvánossága előtt. A bolsevik párt ismerte fel először a világtörténelemben, hogyan lehet profizmusra emelni a mediabefolyásolást a világorlomért vívott harcban, és már a húszas évektől kezdődően nemcsak az írott sajtót használták propagandacélokra, hanem a tömeges méretekben éppen akkor induló filmgyártást is – gondoljunk csak a Willi Münzenberg által kiépített mediabirodalomra, vagy éppen a Hollywoodi Tízekként emlegetett csoportra. A fent idézett útmutatások éppen ez utóbbiaknak szóltak. A huszadik század folyamán az írott és az elektronikus média egyre nagyobb szerepet kapott a politikai játszmák során: remekül használta fel céljaira mindkét szocialistának nevezett életellenes diktatúra, de nagyon hamar felmérte jelentőségét a magát polgári-liberális demokráciaként definiáló világ is. A mediabefolyásoláshoz azonban nemcsak politikusokra és újságírókra volt szükség, hanem a két szereplő közé beékelődtek közvetítőként a titkosszolgálatok. Szerepük hallatlanul fontos volt – és nyilván most is az –, hiszen befolyásolni akkor lehet a leghatékonyabban, ha egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy kik is állnak a különböző információk terjesztése mögött, milyen szándékoktól vezérelve keltik szárnyra a különböző híreket, kiknek az érdekeit szolgálják a „független” szakértők. A politikai vagy éppen gazdasági megrendelők háttérben tartásához pedig titkosszolgálati eszközök kellettek, így érthető, hogy a sajtóvilág és a hírszerző/kémelhárító szakma oly szorosan összefonódik ma is, hogy minden valószínűség szerint megdöbbenénk, ha pontosan számba tudnánk venni, hány – Udo Ulfkotte kategóriáját használva² – „megvásárolt újságíró” dolgozik szerte a világban.

Magyarországon a kommunista párt hatalomra kerülésével természetesen a politikai rendőrség működésében is a szovjet mintát kellett követni, de a titkosszolgálati sajtóbefolyásolás csak az 1956-os forradalom leverése után kapott jelentősebb szerepet. A Rákosi-rendszer idején a nyílt megfélemlítés és a terror alkalmazása az újságírás szerepét és helyét is egyértelműen kijelölte: szinte kizárólag csak pártpropaganda jutott el a nyomdáig, a másként gondolkodó írástudókat ellehetetlenítették, vagy az önkény áldozataivá váltak. Jelentősen változott azonban a sajtó szerepe Kádár regnálása idején. Több alapos sajtótörténeti munka született már, amely részletesen bemutatta az adott időszak újságírásának irányítását, a párt- és kormányzati szervek szerepét.³ Sokat tudunk az öncenzúra intézményéről, a főszerkesztői eligazításokról, de még mindig

kevésbé ismerjük a politikai rendőrség vagy akár a hírszerzés feladatait a sajtó területén, pedig mindkettő jelenléte alapvető fontosságú, bár megkockáztatom, hogy a hírszerzés fontosabb. Kádár tudatosan szakított a sztálinista idők terrorjával és a nyílt személyi kultusszal, hatalmát furfangosabb, manipulatívabb eszközökkel, játzsmákkal biztosította, amelyben a nyugati közvélemény megnyerése sarkalatos kérdésnek számított, hiszen a fejlett kapitalista országok felé való nyitás a gazdaság állapotának és az emberek közérzetének javulásához vezetett. A társadalommal való „kiegyezés” egyik alapja volt. A játzma sikerrel járt: a Nyugat elhitte a „gulyáskommunizmusról” terjesztett félinformációkat, és Magyarország a keleti blokk legszalunképesebb országa lett a hetvenes évekre.

Mindehhez azonban egy jól működő titkosszolgálati szervezetre volt szükség, amely átfogóan és céltudatosan irányította az oktrojált kiegyezést hamar elfogadó írástudókat. A hetvenes évekre ez a rendszer is kiépült, amelynek eredményeit és – akár máig ható – következményeit jól ismerjük, de annál kevesebbet tudunk az intézményi háttéréről. Az közismert, hogy a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökségén belül működött egy sajtófelügyelettel megbízott részleg, amelynek fedésben lévő tisztjei a szerkesztőségek és újságíró-szervezetek környékén mozogtak, ügynökeiket pedig a publicista körökből válogatták: ez volt a Press rezidentúra. Működéséről és személyi állományáról azonban rendkívül kevés ismerettel rendelkezünk, hiszen iratanyagát feltehetően megsemmisítették a rendszerváltás küszöbén.⁴ Arról pedig még hiányosabbak az ismereteink, hogy nemcsak az állambiztonság, hanem a katonai felderítés is foglalkoztatott újságírókat; az ő szerepükről szinte egyáltalán nem hallhattunk, pusztán Kenedi János megállapítását ismerjük a Szakértői bizottság jelentéséből, amelyben arról ír, hogy a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnöksége (MNVK-2.), vagyis a katonai hírszerzés „sajtórezidentúrája 1974 és 1986 között hetven és kilencven fő közötti létszámban foglalkoztatott ismert újságírókat”.⁵ Hogy nézett ki a sajtóterület állambiztonsági felügyelete 1956 és 1990 között? Milyen szerepet kaptak a belügyi és katonai hírszerzésnél a magyarországi újságírók? Léteztek-e a Kádár-rendszer idején titkosszolgálati fedőszervek a média területén, és ha igen, melyek voltak azok, és mi volt a feladatuk? Egy folyamatban lévő kutatás részeredményeit ismertetem most az olvasókkal.

Press rezidentúra

A Belügyminisztérium sajtófelügyelettel megbízott szervét, a Press rezidentúrát 1968-ban állították fel egy belügyminiszteri parancs értelmében, amely rendelkezett arról, hogy hazai bázisú, vagyis Magyarország területén működő hírszerző rezidentúrákat⁶ kell létrehozni azon intézményeknél, amelyek kapitalista országokkal tartanak fenn kapcsolatot.⁷ A Press rezidentúra felügyelte a sajtóéletet hírszerzési szempontból, vagyis tartotta a kapcsolatot a külföldre kihelyezett tudósítókkal, illetve a Magyarországra beérkező nyugati újságírók irányítását, kíséretét is a rezidentúra tagjai látták el, valamint az ő feladatuk volt a külföldre irányuló propaganda terjesztése is. Alájuk tartozott a Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ), a Tájékoztatási Hivatal (TH), a Magyar Távirati Iroda (MTI), a rádió és a televízió, de a Külügyminisztérium Sajtóosztálya is. Ezek a helyeken a Press rezidentúra kihelyezett tisztjei is jelen voltak, többnyire szigorúan titkos beosztásban, és irányították az állambiztonság operatív hálózatát. A Press rezidentúra megszervezésekor a III/I-11. (Harmadik országos és hazai bázison folyó hírszerző) Osztályhoz tartozott, majd 1978-ban a hazai bázisú hírszerző részlegeket – így a Press rezidentúrát is – kiemelték, és III/I-B. Önálló Alosztályként szervezték át.⁸

A sajtófelügyeletért felelős hírszerző részleg – a többi hírszerző osztályhoz hasonlóan – természetesen szoros kapcsolatot tartott a blokk országainak titkosszolgálati szerveivel, a munkamegosztás és a szovjet irányítás a teljes korszakon keresztül általános volt. A sajtóélet területén az együttműködés legfontosabb intézménye egy prágai székhelyű fedőintézmény, a Nemzetközi Újságíró Szervezet (NÚSZ) volt.⁹ Prága fontos szerepet

játszott a Kommunista Internacionálé működésében. A „kommunista Genfként”¹⁰ emlegetett város számos olyan nemzetközi szervezetnek adott otthont, amely szovjet befolyás alatt állt.¹¹ Csehszlovákiában a nemzetközi munkásmozgalom a térség más országaihoz mérten jóval erősebb volt, hiszen itt a kommunista párt a két világháború között is legálisan működhetett. A nyugat-európai kommunista pártok – különös tekintettel a francia és olasz szervezetekre – szoros kapcsolatot tartottak csehszlovák elvtársaikkal; Prága egyfajta hídként működött a Szovjetunió és nyugati támogatói között. A nemzetközi szervezetek jelenléte nemcsak a politikai kapcsolatokat és az ideológia terjesztésének lehetőségét segítette, de komoly gazdasági és titkosszolgálati ráépülésnek is teret engedett.¹² Nem véletlen tehát, hogy a második világháború lezárása után létrehozott újságíró-szervezetet – amelynek elsődleges célja volt, hogy egyesítse a világ újságíróit, és közben a bolsevik ideológia közelébe terelje a kapitalista országok képviselőit – éppen Prágába költöztették 1947-ben. A NÚSZ szovjet befolyás alatt állt, vezetősége és tisztségviselői a különböző nemzeti kommunista pártok vagy más baloldali szervezetek tagjai voltak, és a csehszlovák állambiztonság, az StB. iratai szerint közvetlenül a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Nemzetközi Osztálya irányította.¹³ Bár a szovjet titkosszolgálatok iratai egyelőre nem kutathatóak, így nem lehet konkrét és cáfolhatatlan forrásokkal bizonyítani, hogy a NÚSZ egyértelműen a kommunista szuperhatalom hírszerzésének az irányítása alatt állt, ellenben jól ismerjük a szovjet mintára szerveződő „testvérállamok” állambiztonsági működését, és tudjuk, hogy a különböző közigazgatási intézmények, vállalatok stb. nemzetközi osztályai kifejezetten a titkosszolgálatok jelenlétének fedését biztosították.

A NÚSZ tehát titkosszolgálati módszerekkel dolgozott, feladatai közé tartozott, hogy a Nyugat semlegesítésének ideológiai harcában a Szovjetunió érdekei szerint befolyásolják a kapitalista országok újságíróit, és beépüljenek az ellenséges szervezetekbe, valamint meg kellett teremteniük a feladataik teljesítéséhez szükséges anyagi fedezet is. A MÚOSZ a NÚSZ legaktívabb tagszervezeteinek egyike volt, és tulajdonképpen a két legfontosabb irányvonal területén tevékenykedett nagy sikerrel: a nyugati újságíró-szervezetekhez való közeledés és a harmadik világ tömegtájékoztatása feletti befolyás megszerzése volt a kitűzött cél.¹⁴ A MÚOSZ már alapítóként jelen volt a nemzetközi szervezet tagságában, de csak 1956 után növekedett meg jelentősége, amikor a NÚSZ anyagi támogatásával politikai alapon szelektálták a teljes magyar újságíró-társadalmat, kiválogatva azt a kollaboráns réteget, akiknek segítségével Kádár legitimálhatta hatalmát.¹⁵ Feltehetően jó szovjet kapcsolatai miatt Siklósi Norbertet – egy visszaemlékező szóbeli közlése szerint Andropov személyes ismerőse volt – bízták meg a MÚOSZ-on belüli „rendteremtéssel”, és ő volt az, akinek vezetése alatt a magyar újságíró-szövetség felvállalta a NÚSZ ideológiai feladatainak nagy részét. A MÚOSZ egészen a rendszerváltozásig szerepet vállalt a kommunista szervezet működésében, és fontos feladatot kapott a NÚSZ gazdasági tevékenységében is, hiszen 1966-tól a MÚOSZ mindenkorai főtitkára a NÚSZ kincstárnoka is volt egyben.

A titkosszolgálati együttműködéshez természetesen titkosszolgálati szervre is szükség volt magyar oldalról, ezért a belügyi Press rezidentúra szoros kapcsolatban volt a prágai szervezettel, ezt bizonyítja első vezetőjének, Szolnok Péternek a levelezése is. Szolnok régi államvédelmi múltja tekintett vissza.¹⁶ 1948-ban került a szervezethez, ahol levéllenőrként kezdte karrierjét, de hamarosan a Központi Elhárító Osztályra került, és a hírszerző/elhárító vonalon maradt mindvégig. Hírszerzőként több külföldi rezidentúra vezetésével megbízták: 1955 és 1960 között Londonban dolgozott, majd 1964-ben ő szervezte meg a Rio de Janeiró-i hírszerző hálózatot. 1967-ben helyezték SZT-tisztként a MÚOSZ-ba, ahol a nem sokkal később létrehozott Press rezidentúra irányítója lett, így közvetlen munkakapcsolatba került a NÚSZ legbelsőbb köreivel. A Varsói Szerződés 1968-as csehszlovákiai bevonulása után Szolnok Péter az elsők között utazott Prágába Magyarországról, hogy tájékozódjon az előállt helyzetről. Saját bevallása szerint is azért volt ő „az első civil a bevonulás után”, mert „kb. két éve intenzív kapcsolatban álltam a Prágában székelő Nemzetközi Újságíró Szervezettel, annak minden funkcionáriusát ismertem”.¹⁷ Szolnok 1971-ig látta el a sajtórezidentúra vezetését, későbbi

tevékenységéről keveset tudunk, de a rendszerváltás előestéjén a Siklósi Norbert által alapított – és a belügyi hírszerzés által támogatott – vállalat, az Interedition–Griff Kiadó szerkesztője volt.¹⁸

A rezidentúra anyagainak hiányában nehéz rekonstruálni a személyi állományt vagy a hálózat tagjait, azonban a hetvenes évek közepén egy, a sajtófelügyelet területén jelentős munkát végző tiszt vezette az osztályt. Regős (Rausch) János – aki a hatvanas években magyarosította vezetéknévét – 1949. március 10-én kezdte államvédelmi karrierjét a szombathelyi karhatalomnál.¹⁹ Néhány hónappal később az eredetileg 4 elemi iskolával rendelkező idomszerésztanoncot beiskolázták egy féléves operatív tanfolyamra, aminek elvégzése után Budapestre került. 1950 és 1954 között, vagyis a magyarországi sztálinizmus legsötétebb éveiben, amikor az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) önálló főhatóságként működött, Rausch János a Vizsgálati Főosztály operatív beosztottjaként tevékenykedett,²⁰ vagyis a Rákosi-rendszer koncepciók politikai pereinek levezénylésében aktívan részt kellett vállalnia. 1954-ben került a hírszerzéshez főoperatív beosztottként; 1958-ban újra beiskolázták, az Idegennyelvi Főiskolára került, ahol azokat az állambiztonsági tiszteket képezték, akiket külföldön vagy hazai bázison, de külföldiek mellett kívántak bevetni. Regős francia szakos hallgatóként végzett 1960-ban, és visszakérült a BM II/3. Osztály, vagyis a hírszerzés állományába.²¹ 1962 és 1966 között Genfben teljesített operatív szolgálatot,²² majd újra a budapesti központban dolgozott 1970-ig, amikor SZT, vagyis szigorúan titkos státuszba helyezték a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalába, a Nemzetközi Főosztály vezetésével bízták meg.²³ Ekkor került a hírszerzés egyik legjelentősebb hazai bázisú rezidentúrájához, a Press rezidentúrához, ahol a „sajtó területén végzett fedőszervi tevékenysége révén”²⁴ rendkívül széles ismeretségre és jelentős kapcsolatrendszerre tett szert. Karrierje a sajtóirányítás állambiztonsági felügyeleténél töretlen volt, 1974 és 1976 között a Press rezidentúra megbízott vezetőjeként tevékenykedett, ahol „fedőszervi pozíciója – mint a MÚOSZ főhatósága – módot ad arra, hogy elősegítse az egész rezidentúra, továbbá a központi osztályok sajtó területén folyó munkájának végrehajtását. Biztosítsa a hálózati személyek tervszerű külföldi utazásait”.²⁵ A hetvenes évek végén pedig a Press rezidentúra egyik legjelentősebb fedőcégéhez került, amelyet nyugdíjazásáig igazgatott – de erről kicsit később lesz szó.

A hírszerzés előszeretettel alkalmazott több nyelven beszélő újságírókat, hiszen rendkívül egyszerű volt konspirált mozgatásuk szerte a világban, de nemcsak a külpolitikai vagy külgazdasági szakértőket környékezték meg, hanem a sport- és turisztikai újságírók is alkalmasak voltak arra, hogy érdeklődés információkhoz jussanak – sőt az ő fedésben tartásuk még könnyebb is volt. Érvényes volt mindez a fotóriporterekre is: „*Javaslom, hogy a Központ terjessze ki igényeit a kiküldendő MTI fotóriporterekre is. Az MTI Fotó riporter állománya nyelveket beszélő, külpolitikai kérdésekben jól tájékozott, széles kapcsolatokkal rendelkező, tárgyalóképes újságírók, akik az információs munkán kívül sajátos (speciális) operatív feladatokat is képesek lennének megoldani.*”²⁶

A „megnyert” újságírók

Az újságírók titkosszolgálati felhasználásának teljes képéhez az is hozzátartozik, hogy nemcsak a Belügyminisztérium, de a katonai felderítés, az MNVK-2. is foglalkoztatott újságírókat operatív hálózatában.

A rendszerváltás óta eltelt több mint negyed évszázad alatt folyamatosan napirenden tartották az „ügynökakták” kérdését, mintegy azt sugallva, hogy a mindenkori kormányzat is érintett lehet a pártállami politikai rendőrséggel való kollaborációban, azért nem kerülnek nyilvánosságra az úgynevezett ügynöklisták. Pedig az ok ennél sokkal praktikusabb tényekre vezethető vissza. (És most tekintsünk el az érintettség vizsgálatától.) Legalapvetőbb indok, amiért az ügynöklisták nem kerülnek elő, az, hogy nincsenek. Rengeteg adat, dokumentum megsemmisült még a rendszerváltás előtt a

normális ügymenet során, nem is beszélve a tudatos megsemmisítésekről 1989–90 fordulóján, vagyis rendkívül hiányos képünk van a kérdésről, ráadásul az egyes eseteket külön kell vizsgálni, hiszen – kicsit sarkítva – olyan jelentések is vannak, ami miatt akasztottak, és olyanok is, amelyek életet mentettek. De bonyolítja a kérdést, hogy ügynöknek a törvény értelmében csak nagyon szigorú feltételek együttállása esetén minősíthetünk személyeket, azonban az operatív hálózat ennél sokkal tágabb volt. Szoktak beszélni a titkos munkatársakról, a titkos megbízottakról, akiknek már korántsem volt annyira formalizált státuszuk az állambiztonságnál, mint egy ügynöknek, de jelentéseikkel adott esetben éppen annyi kárt okozhattak. Meg szoktuk említeni – bár sokkal ritkábban és sokkal elnézőbben – a párttitkárokat, a személyzetis alkalmazottakat vagy a különböző vállalatok vezetőit, akiknek munkaköri kötelességük volt, hogy szemmel tartásuk környezetüket. Van viszont egy kategória, amelyről nem igazán hallottunk még, semmiféle listán nem szerepelnek, pedig szerepüket, tevékenységüket nem lehet elbagatelizálni: ők a megnyertek.

A katonai felderítés, vagyis az MNVK-2. Csoportfőnökség Operatív Szolgálatának – amely a tényleges hírszerzést végezte a szervezeten belül – A/5. Alosztálya (belföldi operatív támogató alosztály) foglalkozott a tippkutatással és az utánpótlás biztosításával, amelynek lényege a szerv hálózati kapcsolatrendszerének kiépítése volt.²⁷ A 6-8 fős alosztályon szolgálatot teljesítők többsége pártvonalról érkezett, korábban politikai tisztként szolgált, vezetőjük hosszú időn keresztül Kapás Pál ezredes volt. Hangsúlyozandó, hogy a vezérkar közvetlen irányítása alatt álló titkosszolgálati szerv kizárólag hírszerzést végzett, elhárítással vagy belső „reakcióval” nem foglalkozott, ennek megfelelően a hálózat szerepe is külföldi, elsősorban katonai információk megszerzésére korlátozódott. (A NATO és szövetségesei katonapolitikai stratégiáinak megismerése, a tagállamok fegyveres erőire vonatkozó ismeretek összegyűjtése és a haditechnikai, hadigazdasági információk megszerzése volt a cél.) A hálózati emberek kiválasztásánál a legfontosabb szempont az alkalmasság volt, hiszen a felderítés jóval kisebb költségvetéssel dolgozott, mint a BM, alaposan meg kellett válogatnia, hogy kikkel működik együtt. Részben igaza volt tehát Kenedi Jánosnak, aki nagy jelentőséget tulajdonított az MNVK-2. „sajtórezidentúrájának”, azonban a szó klasszikus értelmében nem beszélhetünk rezidentúráról. Másként működött a katonai felderítés hálózati rendszere, mint a BM-é.

Az MNVK-2. Csoportfőnökség hálózati kapcsolatai közül csak a külföldi állampolgárokat nevezték ügynöknek, a magyar állampolgárságú kollaboránsokat megnyertnek hívták. Esetükben a beszerzés mindig „hazafias” alapon történt, a BM-nél bevett terheléses módszert²⁸ a katonai titkosszolgálat – legalábbis a Kádár-rendszer idején – nem alkalmazta, már csak azért sem, mert a hírszerzésnél ez a módszer komoly veszélyeket rejthetett és rejthet magában. A megnyert kifejezés is éppen a beszerzés módjából származott, hiszen az volt a lényeg, hogy a szolgálat céljai számára – amit ők a haza védelmének és biztonságának megóvásában jelöltek ugyan meg, de valójában a szovjet hatalmi érdekek kiszolgálását jelentette – megnyerjék a kiszemelt egyént. A párthűsége való hivatkozás és a „hazafias” érzelmek felkeltése mellett különböző szívességek ígéretével csábították együttműködésre azokat a személyeket, akik megfelelő kvalitásokkal rendelkeztek a feladat elvégzésére. Mivel a megnyert pénzbeli ellenszolgáltatást nem kapott a szervtől, ezek a szívességek voltak azok, amelyek vonzerőt jelentettek számára. A legáltalánosabb és legvonzóbb kegy egy külföldi állomáshelyre való kihelyezés vagy csak egy rövidebb idejű alkalmi külföldi utazás ígérete volt, de az egyetemi felvétel elintézésétől a különböző engedélyek kiadásáig széles volt a szívességek palettája.²⁹ A megnyertekkel aláírtak egy alkalmi együttműködési és titoktartási nyilatkozatot a kapcsolat felvételekor. Foglalkoztatásuk természetesen nem életre szólt, hanem csak az adott feladat elvégzésére vagy a hírszerzésre alkalmas pozíció betöltésének idejére korlátozódott. A megnyertekkel való kapcsolatot a megbízás után sem szakították meg teljesen, a belső utánpótlásért felelős alosztály tisztjei időről időre meglátogatták őket és tájékoztak éppen aktuális

munkájukról, lehetőségeikről. Az újságírók kiválasztását és megnyerését Szabó János alezredes irányította, ő volt a felelős a sajtóvonalért az alosztályon belül.

Mivel a kutatók számára még nem elérhető az egykori MNVK-2. iratanyaga, csak elszórt BM-es források alapján tudunk következtetéseket levonni arról, mennyire lehetett jelentős a megnyertek hálózata az újságírók között. Mind a belügyi, mind a katonai hírszerzés egykori tisztjei személyes visszaemlékezésük során megerősítették,³⁰ hogy az újságírók beszerzéséért versengett egymással a két szervezet, sőt az is valószínűnek látszik, hogy a katonai felderítésnek szívesebben dolgoztak a sajtó képviselői. Mindez talán köszönhető a kevésbé formalizált együttműködésnek, hiszen a „kötetlenség” egyfajta biztosíték is volt arra, hogy az erkölcsi felelősség terhe kevésbé legyen nyomasztó, de közrejátszhatott a katonai felderítés magasabban kvalifikált, műveltebb tisztjeinek „megnyerő” megjelenése is, hiszen a két szervezet között az intellektuális különbség a hetvenes évekig eléggé szignifikáns volt.³¹ Mindenesetre a kevés fennmaradt iratanyagból is értesülhetünk arról, hogy a két szerv között az „újságíró-halászat” konfliktushelyzeteket teremtett. Barcs Sándor, aki 1947 és 1980 között töltötte be az MTI vezérigazgatói posztját, természetesen állandó kapcsolatban kellett hogy álljon a BM-mel (1953 előtt pedig az államvédelemmel). Nemcsak a tájékoztatáspolitikai terén számítottak az együttműködésére, hanem a hírszerzés számára is fontos volt a személye, hiszen a külföldi tudósítói státuszokra kihelyezett újságírók kiválasztásában, illetve az évi utaztatási terv elkészítésében is szükség volt segítségére. Azonban a belügyes tisztek mellett a katonai felderítés is megkönyékezte Barcsot, és ajánlatuk kecsgetőbb lehetett, hiszen úgy tűnik, inkább az ő malmukra hajtotta a vizet.³² 1970. január 12-én ugyanis az MTI vezérigazgatója arról biztosította a Press rezidentúra tisztjeit, ha „bárhonnan (akár laptól, akár szervünk belső apparátusából) megfelelő adottságokkal rendelkező személyt tudunk javaslatba hozni, úgy azt hajlandó relatíve magas fizetéssel azonnal az MTI státuszába venni (anyag kereteket az Agit. Prop. Bizottság biztosított) és rövid betanítás után megjelölt posztokra kihelyezni őket”.³³ Ennek ellenére két héttel később a következő feljegyzést olvashatjuk a Press rezidentúra egyik jelentésében: „Jelentem a főcsoportfőnök-helyettes elvtársnak, hogy a Press rezidentúra vezetőjétől kapott tájékoztatás szerint Barcs Sándor az MTI vezérigazgatója az MNVK-2. vezetőivel történt megbeszélés alapján a külföldi sajtótudósítók vonalán olyan személyi változtatásokat készít elő, amelyek csoportfőnökségünk pozícióit gyengítik.”³⁴ Az történt ugyanis, hogy Sárközi Sándor vezérőrnagy, az MNVK-2. vezetője megkereste Barcsot, és felkérte arra, hogy a BM emberének számító Polgár Dénest, a korabeli bonni tudósítót hazahívja, és helyére a katonai felderítés operatív kapcsolatát, Bochkor Jenőt delegálja a nyugatnémet fővárosba.³⁵ Sárközi azt tervezte, hogy Bochkor három hónapig Polgár Dénes mellett fog dolgozni, „hogy a fontosabb kapcsolatait Polgártól átvegye”,³⁶ ez alatt az idő alatt a fizetését az MNVK-2. biztosítja majd. Barcs teljesítette a vezérőrnagy kérését, amelyért cserébe az MTI vidéki tudósítói használhatták a honvédség URH-hálózatát,³⁷ tetemes telexköltséget takarítva így meg a hírügynökség számára. Mivel Barcs erről a lehetőségről nem volt hajlandó lemondani, megtagadta a BM kérését, hogy tekintsen el a személycserétől, és még legalább egy évig hagyja meg pozíciójában Polgárt. Ebben az esetben tehát a katonák nyertek, de hamarosan látni fogjuk, hogy a média területén lévő fedőszervek munkájában és személyi állományában is többnyire fontosabb szerepet játszottak.

Fedőcégek, fedőszervek

Egy titkosszolgálati fedőszerv elsődleges célja, hogy a sötét hírszerzés lehetőségeit megteremtse, vagyis olyan fedést tudjon biztosítani embereinek, amely látszólag nincs kapcsolatban a „legális” hírszerző pontokkal: a különböző diplomáciai kirendeltségekkel, attaséhivatalokkal. Az ilyen fedőszervek elsősorban külkereskedelmi vállalatok, idegenforgalmi irodák (ezek a hidegháború alatt kivétel nélkül mind titkosszolgálati ellenőrzés, irányítás alatt álltak) vagy sajtóirodák voltak. Másodlagos, de egyáltalán nem elhanyagolható feladatként a fedővállalatok egy része gazdasági tevékenységet is

végzett, amellyel kiegészítették az adott szervezet költségvetését, ráadásul olyan pénzforrásokat tudtak biztosítani a titkosszolgálat számára, amelynek eredete legtöbbször még az adott országhoz sem volt köthető.³⁸ A tanulmány hátralevő részében megnevezem a média területén működő és eddig beazonosított titkosszolgálati fedőszervezeteket, de csak azokra térek ki részletesen, amelyek korábbi írásaimban nem szerepeltek.

A NÚSZ köreihez tartozó két cég, az Interpress Nyomda és Lapkiadó Vállalat, valamint az Idegenforgalmi Propaganda és Kiadóvállalat (IPV) komoly gazdasági tevékenységet folytatott.³⁹ A cégek a hetvenes évek elején kezdték működésüket Budapesten, vezetőjük kezdetben a szintén megnyertként tevékenykedő Siklósi Norbert volt,⁴⁰ akinek rendkívül jelentős szerepe volt abban, hogy a magyar újságíró-szövetséget a NÚSZ egyik legfőbb támaszpontjává alakította. Az Interpress a NÚSZ prágai anyacégének a leányvállalataként létesült, izgalmasabb háttere volt azonban az IPV-nek, amelynek névleg egy brüsszeli székhelyű nemzetközi újságíró-szervezet, a FIJET (Fédération Internationale des Journalistes et Écrivains du Tourisme) volt a tulajdonosa, de a tényleges jogokat az alapító okirat szerint a MÚOSZ gyakorolta, hiszen az alapító tőkét is a magyar szervezet biztosította.⁴¹ Legalábbis papíron. A cég valódi alapítója ugyanis az MNVK-2. volt.⁴² A felderítésnek egy olyan fedőcégre volt szüksége, amely külföldi tulajdonban állt, mintegy területenkívüliséget élvezve a magyar joghatóság alól, de a tényleges tulajdonosi feladatokat is egy újabb fedőszervezeten, a MÚOSZ-on keresztül gyakorolhatta. Ha mindehhez hozzáteszük, hogy a FIJET a hetvenes évekre a NÚSZ befolyása alá került,⁴³ a titkosszolgálati érdekek többszörös összefonódását láthatjuk.

Az IPV-t mind hazai bázison, mind külföldön felhasználta az MNVK-2. arra, hogy külföldi újságírók közelébe kerüljön. Külföldön leányvállalatokat alapítottak, idehaza pedig a beutazó újságírókat kalauzolták, szállásolták el a cég segítségével, de jelentős propagandatevékenységet is folytattak broszúrák, turisztikai kiadványok megjelentetésével, filmek gyártásával.⁴⁴

A különböző fedőszervezetek összehangolt működésére volt szükség ahhoz, hogy a beutazó külföldi újságírók folyamatos ellenőrzés alatt legyenek. A Press rezidentúrával nagyjából egy időben felállított és az Országos Idegenforgalmi Hivatal utódjaként létrejött Országos Idegenforgalmi Tanács (OIT)⁴⁵ rendszeresen részt vett a külföldi újságírók beutazásának és itt-tartózkodásának megszervezésében. Alapvetően természetesen a kémelhárítás feladatkörével estek egybe teendői, így elsősorban a III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség hatáskörébe tartozott az intézmény, de a hazai bázison folyó hírszerzés is rátelepült a tanácsra, sőt a Press rezidentúrán – és az MNVK-2. megnyertjein – keresztül a NÚSZ is felhasználta céljai elérésére. A megkönyékezni szándékozott nemzetközi újságíró-szervezetek képviselőit a Press rezidentúra kezdeményezésére az OIT hívta meg Magyarországra, és a NÚSZ tulajdonában lévő programszervező iroda, az Interpress, illetve a katonai felderítés segítségével létrehozott IPV kalauzolta őket, többnyire pedig a balatonszéplaki NÚSZ-üdülőben⁴⁶ szállásolták el ezeket a vendégeket.

A külföldi újságírók tájékoztatásának megszervezésében, a külföld felé irányuló információk kiválogatásában, vagyis a propagandaterjesztésben, illetve a külföldre utazó magyar újságírók munkájának koordinálásában fontos szerep hárult a Külügyminisztérium (KÜM) Sajtófőosztályára is,⁴⁷ amely a Press rezidentúra és a katonai felderítés egyik bázisa is volt egyben. A sajtófőosztály szerepe a forradalom utáni években nőtt meg, előtte a külföldi újságírók nyilvántartására és irányítására nem létezett külön szervezeti egység a KÜM-ön belül, a diplomatákkal és politikusokkal együtt a titkárság tartotta őket számon.⁴⁸ A hetvenes évekre azonban egy nagyjából 20 főt foglalkoztató főosztály látta már el az újságírókkal kapcsolatos külügyi teendőket.⁴⁹ Külön csoport foglalkozott a külföldi tájékoztatás ügyeivel, amelyiknek feladata volt, hogy a különböző közigazgatási szervek vagy hatóságok felé eljuttassák a hivatalos kormánypropagandát, de ők készítették a külföldi lapok sajtószemléit is. A belföldi

csoport a magyar tájékoztatási szervekkel tartotta a kapcsolatot, információkat szolgáltatott részükre a magyar diplomáciai lépésekről, a külpolitikai eseményekről. Operatív (hírszerzési) szempontból a külföldi újságírókkal foglalkozó csoport volt a legjelentősebb a főosztályon belül. Ez a csoport nemcsak a beutazó külföldi zszurnalisztákat figyelte és irányította, de a diplomáciai események sajtóprogramjait is ők szervezték, szerepet kaptak az újságírók vízumkérelmeinek elbírálásában, beleszólási joguk volt az akkreditálási ügyekbe, és még a nyugati forgatócsoportok magyarországi munkájának engedélyezésénél is állást foglalhattak. Széles hatáskörük miatt egyértelmű volt a titkosszolgálati ráépülés igénye is. A Press rezidentúra elvárta a KÜM-ben dolgozó kapcsolataitól, hogy *„mind anyagi, mind személyi vonatkozásokban fedőszervként használt kirendeltségeinket előnyben”*⁵⁰ részesítsék munkájuk során. A BM érdekeit egy SZT-tiszt képviselte a főosztályon belül, az alá beosztott operatív személyek létszáma azonban erősen ingadozott, nagyjából 6 és 3 fő között mozgott. A létszámhiány időről időre problémákat okozott a konspiratív munkában, a megoldás azonban nem csak a BM szándékain múlott: *„A tm-ek [titkos megbízottak] mozgatását kellően befolyásolni nem tudjuk, már csak azért sem, mert a főosztályvezető kettős tartása mind erre, mind a gyakorlati operatív munkára zavarólag hat.”*⁵¹ Mit is jelenthetett a főosztályvezető kettős tartása? Nyilvánvalóan a társszerv, vagyis a katonai felderítés jelenlétét, amelyet a következő bekezdés meg is erősít: *„Az MNVK-2. meglátásom szerint a Sajtófőosztály átfogásában és az ott nyújtott lehetőségek hasznosításában előbbre van.”*⁵² A felderítés folyamatosan három embert foglalkoztatott a főosztályon, *„azok mozgatásának jogát magának tartja fenn. Erre a helyettes főosztályvezető kiválóan alkalmas.”*⁵³ Vagyis a főosztály vezetőjét mindkét hírszerző szerv felhasználta, a helyettese pedig legalább az MNVK-2. ügyeire rálátással bírt. Az említetteken kívül még két-három operatív tiszt is állandóan jelen volt a katonák részéről, akiket betanítás címén tudott az MNVK-2. ott tartani. Mivel a Press rezidentúra anyagai rendkívül hiányosak, az MNVK-2. által keletkeztetett dokumentumok pedig elenyésző hányadban kutathatók, azt nem tudhatjuk, hogy ez az állapot csak egy pillanatnyi helyzetet vázol, vagy hosszabb ideig így oszlottak meg az erőviszonyok a KÜM Sajtófőosztályán.

Apróbb mozaikokból azonban arra következtethetünk, hogy – legalábbis a hetvenes években – az MNVK-2. fajsúlyosabban volt jelen a főosztályon. A hivatkozott dokumentum keletkezésekor ugyanis a főosztály vezetői posztján Randé Jenő állt, aki a Magyar Televízió politikai adásainak főszerkesztői székéből került a külügyhöz 1968-ban, majd négyévnyi kairói nagyköveti státusz után (1970–1974) újra visszakerült a sajtófőosztály élére. Az MNVK-2. megnyertjeinek mozgatására kiválóan alkalmas helyettes főosztályvezető pedig Bányász Rezső volt, aki ezek szerint maga is ismerte és előnyben részesítette a katonai felderítés operatív érdekeit. Bányász átvette a vezetői helyet Randé Egyiptomba való távozása után, és gyakorlatilag 1981-ig felváltva látták el ezt a pozíciót, leszámítva egy rövidebb időszakot, 1972 és 1974 között, amikor Batha Jenő, az MNVK-2. alezredese volt a külügyi sajtóvonal élén.⁵⁴ 1968 és 1981 között tehát egészen biztosan a katonai felderítés érdekérvényesítése volt erősebb a KÜM Sajtófőosztályán.

*„A Press rezidentúra az összes érdekelt osztályokat tájékoztatja, hogy ez évben is korlátlan számban módjában áll újságírókat, újságíráshoz bármilyen tág értelemben kapcsolódó személyeket, idegenforgalmi szakembereket, idegenforgalomhoz bármilyen széles értelemben kapcsolódó személyeket IDEGENFORGALMI fedéssel hazánkba meghívni. A meghívás az Idegenforgalmi Tanács nevében történik, és annak bonyolítását a MÚOSZ keretében működő Budapesti szolgálat végzi. A meghívás bármely időpontra eszközölhető, de kívánatos, hogy ne csak a csúcsszezonra szűküljenek azok.”*⁵⁵ Az idézetben említett Budapesti szolgálat 1969-ben kezdte meg működését, és elsődleges feladata a külföldi sajtóorgánumok tájékoztatása Magyarország helyzetéről, az ország belső életéről, vagyis a kádári propaganda terjesztésének egyik központi szerve volt, és létrejöttével a KÜM Sajtófőosztályának részfeladatait vette át.⁵⁶ Eredetileg a MÚOSZ-on belül jelölték ki a szervezeti helyét, azonban már 1971-ben az MTI Külföldi Adások Szerkesztősége keretében működött, 1977. január 1-től pedig önálló szerkesztőség lett a

hírügynökségen belül, Budapesti Sajtóügynökség néven.⁵⁷ A Budapesti munkatársainak egy része – 1983-ban a szerkesztőség létszáma 42 fő volt – valamelyik hírszerző szerv hálózati kapcsolata volt, így a Budapesti munkájáról rengeteg jelentés született; a belüghöz bekötött alkalmazottak munkadossziái közül szerencsére több fennmaradt.⁵⁸ A részleg vezetői posztját egy időben Borbély Endre töltötte be,⁵⁹ aki a NÚSZ prágai központjában is alkalmazásban állt, és több fekete-afrikai útja során egyengette a szovjet befolyásolási politika érvényesülését a térségben. Borbély bennfentes volt, jól ismerte a MÚOSZ és a NÚSZ által végzett titkos tevékenységet, és kapcsolatban állt a belügyi hírszerzéssel is. A Budapesti folyamatosan együttműködött a MÚOSZ Nemzetközi Osztályával, amelynek mindenkori vezetőjéről elmondható, hogy a hírszerzés szigorúan titkos állományban dolgozó tisztje volt.

A Budapesti és a KÜM Sajtóosztályának feladatai közül a nyolcvanas évek elején kiemelték a beutazó külföldi újságírók kíséretére és tájékoztatására vonatkozó feladatot, és egy újabb fedőszervezetet hoztak létre ennek ellátására, ez volt a Külföldi Újságírókat Tájékoztató Iroda, rövid nevén a Pressinform.

A sajtóirodát a Minisztertanács 1978. december 29-én kelt határozata alapján hívták életre.⁶⁰ Az iroda az OIT neve alatt működött eredetileg, irányítását a Külügyminisztérium látta el.⁶¹ Munkáját több különböző szervezettel együttműködve végezte, vezetőinek kinevezéséhez a Tájékoztatói Hivatal jóváhagyására is szükség volt, de együttműködési szerződést kötött az IPV-vel is. A Pressinform irodahelyiségeiről pedig a szintén közvetlen állambiztonsági felügyelet alatt álló DTEI, a Diplomáciai Testületet Ellátó Igazgatóság gondoskodott.⁶² Papíron a szervezet 1979 elején kezdte meg a munkát, de a forrásokból egyelőre nem körvonalazható okok miatt csak jóval később – a jelenleg is működő jogutód cég történeti bemutatkozása szerint 1981-től – végzett tényleges tevékenységet.⁶³ Első igazgatója a már korábban a Press rezidentúra vezetőjeként bemutatott Regős (Rausch) János volt, aki 1985-ös nyugdíjazásáig látta el ezt a feladatot, természetesen a Press rezidentúra SZT állományú tisztjeként: *„1979-ben Regős elvtárs, a Pressinform létrehozását elrendelő MT. határozat megszületése után fedőszervi vonalon is a felállítandó irodába került igazgatói beosztásba. Továbbra is a Press rezidentúra tagja. Ideje és energiája döntő részét az iroda felállításával kapcsolatos szervezési, személyzeti, egyeztetési munka köti le. Tevékenyen közreműködött az iroda szervezetét, működését körvonalázó szabályok elkészítésében. Az ismert nehézségek miatt az iroda tényleges működését még nem kezdte meg, ezért tartalmi lehetőségeit még nem használhatta fel az operatív munkában. [...] A fedőszerv létrehozása körüli akadályok felszámolásában Regős elvtársnak is határozottabb magatartást kell tanúsítania.”*⁶⁴

Az idézett mondatok 1980 elején íródtak, vagyis az iroda felállítása után egy évvel, de ekkor még mindig szervezés alatt állt a cég. A feltárt iratokból egyelőre ugyan nem tudjuk, mi lehetett az oka a késedelemnek, de feltehetően az érintett felügyeleti szervek hatáskörének megállapítása volt a probléma kulcsa. Minél kevesebb rálátást szerettek volna az iroda ügyeire a fedésében dolgozó hírszerző szervek? Vagy esetleg a belügyi és a katonai hírszerzés hatásköri villongásai okoztak fennakadásokat? Minden eddig fellelt dokumentum arra utal ugyanis, hogy nemcsak a belügyi, de a katonai hírszerzés is részt vett az iroda irányításában. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint egy 1985. december 17-i, a Pressinform működésével kapcsolatos megbeszélés, amelyet az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályán (APO) tartottak.⁶⁵ A megbeszélésen a házigazda Barabás Jánoson kívül – aki ekkor az APO helyettes vezetőjeként vett részt a megbeszélésen – jelen volt Bényi József külügyminiszter-helyettes, mint a Pressinform felettes szervének képviselője, és mellettük a belügyi és a katonai hírszerzés vezetői, Bogye János és Szűcs Ferenc voltak még érdekeltek a kérdésben. Közös állambiztonsági és MNVK-2-es fedőszervvel állunk tehát szemben, ennek megfelelően a vezetésben is megtalálható a katonai felderítés embere: az igazgatóhelyettes ugyanis Szabó János alezredes, az MNVK-2. belföldi operatív támogató alosztályának sajtóvonallért felelős tisztje volt.⁶⁶

A munkatársak között is megragadható kellett hogy legyen ez a kettősség, azonban a két szerv jelenlétének vizsgálata rendkívül egyenlőtlen, hiszen míg a belügy hálózati anyagainak többsége hozzáférhető, addig a katonai felderítésnek dolgozó megnyertekről semmiféle kimutatásunk nincs. Az egyetlen személy, akinek előéletéről bőszeges információnk van, az az Eröss Ferenc, aki a Siklósi Norbert által irányított Lapkiadó Vállalat Kereskedelmi Irodájának vezetőhelyettesi posztjáról érkezett a Pressinformhoz 1980-ban, és IPV-összekötőként dolgozott tovább.⁶⁷ Eröss azon alkalmazottak közé tartozott, akinek állambiztonsági kötődése jól dokumentálható.

A második világháborút követően szociáldemokrata politikusként megjelenő Eröss Ferenc 1948 januárjában menekült Nyugatra, miután Peyer Károllyal való kapcsolata miatt kizárták a Szociáldemokrata Pártból.⁶⁸ 1955-ben a Belgiumban működő magyar hírszerzési rezidentúra beszervezte Erössöt, hogy az emigrációban élő magyar értelmiségről – elsősorban szociáldemokrata politikusokról – jelentsen az államvédelem számára. Eredeti beszerzési dossziéja a forradalom alatt megsemmisült, így a megmaradt anyagok alapján igyekezett a szerv rekonstruálni az 1957 előtti tevékenységét. Megállapításuk szerint „hazafias” alapon vállalta az együttműködést, de az is kiderül a dokumentumokból, hogy büntetlen hazatérést, valamint itthon maradt szüleinek támogatását kérte cserébe.⁶⁹ „Gyömbér János” fedőnéven adott jelentéseiből kiolvasható az emigrációval szemben az ötvenes években folytatott állambiztonsági tevékenység fő célja: a bomlasztás. *„Feladat külföldön: Kéthly [Anna] és Szélig [Imre] között az ellentét élezése oly formában, hogy egymásról jelentessenek meg kompromittáló adatokat az emigráns sajtóban. Támadják egymást eszmei téren is.”*⁷⁰ Néhány évvel később azonban felfigyelt kapcsolataira a belga elhárítás, így esedékessé vált hazatérése.⁷¹ 1959. október elsején szállt le a budapesti repülőtéren gépe, amelyre konspirált módon foglaltak számára helyet. Bebútorozott lakás és állás várta Magyarországon, viszonzásul nyilvánosan kellett beszámolnia az emigrációban töltött évek „szörnyűségeiről”. Mindez a kádári propaganda része volt. 1960. május 31-ig rendszeres havi járandóságban részesült a belügyi szervtől, ekkortól azonban a Magyar Rádió és Televízió alkalmazásába került, továbbiakban saját fizetése volt, így az ügynöki díjazást beszüntette a BM.⁷² Eröss fennmaradt jelentései és az emigrációban élő politikusokkal való levelezése ötkötetnyi anyagot tesz ki a levéltárban, azonban 1962-ben kizárták a hálózatból, mivel a belügyes tisztek szerint megszűnt hírszerzési lehetősége. Egyelőre nem találtam arra utaló forrást, hogy a III/III-as Csoportfőnökség foglalkoztatta volna, vagy a Press rezidentúrával kapcsolatban állt volna a továbbiakban, de érdekes, hogy 1980-ban az IPV összekötőjeként szerepel a Pressinform stábjában. Mivel az IPV a katonai felderítés saját alapítású cége volt, így lehetséges, hogy Eröss az MNVK-2. megnyertjeként került a külföldi újságírók ellenőrzéséért felelős vállalathoz.

Több név mellett megjelenik valamelyik NÚSZ-hoz köthető már említett fedőintézmény is. A Hotel Interpress, vagyis a NÚSZ balatonszéplaki üdülőjében volt például propagandavezető Serényi János,⁷³ aki később szintén a NÚSZ saját cége által alapított vegyes vállalat, a McCann Erickson Interpress ügyvezető igazgatója lett.⁷⁴ Trkala Mária, a Pressinform titkárnője is a NÚSZ vállalatának, az Interpressnek az alkalmazottja volt korábban.⁷⁵ De nemcsak a sajtós fedőszervektől érkeztek munkatársak a céghez, a többi alkalmazott szakmai múltjában is felfedezhető, hogy többnyire valamelyik hírszerzéshez tartozó fedővállalat szerepel előző munkahelyként. Nagy Rezső a DTEI előadója volt, Szimon József, aki a Kijevi Állami Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Tanszékén szerzett diplomát, a Magyarok Világszövetségétől érkezett, Stróger Pált a Külügyminisztérium delegálta.⁷⁶ Aleva György a nyolcvanas években került a céghez, feltehetően szintén SZT állományú tisztként, ugyanis korábban a BM III/I-3. (NSZK elleni politikai és gazdasági hírszerző) Osztály nyílt állományú tisztje volt. A Press rezidentúra fennmaradt anyagaiban rendszeresen szerepel a neve, nyilván felhasználta munkája során információszerezésre a Press-szel kapcsolatban álló újságíró-hálózat éppen NSZK-ba utazó tagjait. Kolesza Sándor pedig a Külügyminisztérium külföldi újságírókat ellenőrző referatúráján dolgozott korábban.⁷⁷

Tanulmányomban kísérletet tettem arra, hogy bepillantást nyújtsak, miképpen használták a pártállam titkosszolgálati céljai érdekében az újságírókat. Láthattuk, hogy mind a belügyi, mind a katonai hírszerzés támaszkodott a magyar újságíró-társadalomra, akiknek együttműködését nem is volt nehéz elnyerni, hiszen hosszabb-rövidebb külföldi megbízatásokat csak abban az esetben kaphattak, ha vállalták valamelyik szerv hírigényeinek kielégítését. Nem teljesen alaptalan tehát az a közbeszédben sokat hangoztatott vélemény, hogy ha egy újságíró külföldre utazott a Kádár-rendszer idején, kénytelen volt jelentést készíteni az állambiztonság számára. Sokkal inkább kérdéses azonban az az egyenlőtlenység, hogy amíg a BM III. Főcsoportfőnökségével együttműködő újságírók nagy többségének tevékenységét ismerhetjük, addig a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó megnyertek dossziéi nem nyilvánosak, sőt együttműködésük kevésbé formalizált volta miatt elképzelhető, hogy a felderítés irattárának megnyílása után sem lehet őket olyan mélységében tetten érni, mint a BM ügynökeit.

Láthattuk azt is, hogy az újságírók szerepe a hírszerzés „civil” hálózatában rendkívül jelentős volt, mivel jó fedést biztosított szakmájuk, művelt és képzett, nyelveket beszélő emberek voltak – illetve ma is azok. Igyekeztem bemutatni azt a szervezeti hátteret, amely felhasználta őket a pártállam idején a szocialista ideológia terjesztésére, a keleti blokk egyben tartásának meghosszabbítására, érzékeltetve, hogy nem feltétlenül az érintett szerv ad hoc hírigénye határozta csupán meg a számukra kijelölt feladatokat, hanem egy komplex, nemzetközi – ha tetszik internacionalista – együttműködésen alapuló hálózat állt a rendszer működése mögött. Minden bizonnyal hiányos még a kép. Egészen biztosan voltak a felsoroltakon kívül is fontos fedőszervek, fedőintézmények, amelyek azonosítása és tevékenységének feltárása a közeljövő feladata lesz.

¹ Koch, 2014: 268–269.

² Ulfkotte, 2015.

³ Takács, 2012; Horváth, 2013.

⁴ Sipos–Ungváry, 2008: 224.

⁵ Kenedi, 2015: 103.

⁶ A rezidentúra hivatalos állományú állambiztonsági tisztekből, illetve hálózati személyekből álló, meghatározott operatív feladatok elvégzésére felállított szervezet, amely konspirált módon működött. Vezetője a rezidens volt, aki irányította a feladatok végrehajtását, kiképezte, „nevelte” a rá bízott hálózati embereket, és a munkáról beszámolt a tartótisztnak.

⁷ ÁBTL 1.11.4. 10-21/17/1968. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0017. számú parancsa, 1968. július 26.

⁸ Tóth, 2013: 430.

⁹ A Nemzetközi Újságíró Szervezet tevékenységéről és magyar vonatkozásairól lásd: Borvendég, 2015a.

¹⁰ Bartošek, 2003: 45–60.

¹¹ A teljesség igénye nélkül felsorolok néhány – szovjet befolyás alatt álló – nemzetközi szervezetet, amelyek központját állandó jelleggel vagy átmenetileg befogadta a csehszlovák főváros: World Peace Council (Béke Világtanács), World Federation of Trade Unions (Szakszervezetek Világszövetsége), International Union of Students (Nemzetközi Diákszövetség), International Broadcasting Organization (Rádióadók Nemzetközi Szervezete), The Christian Peace Conference (Keresztény Béketanács), International Radio and Television Organization. Az 1956-os forradalom és az azt követő átmeneti időszak alatt – vagyis a Kádár-kormányzat stabilizálásáig – itt kapott menedéket az amúgy Budapesten működő szervezet, a World Federation of Democratic Youth (Demokratikus Ifjúsági Világszövetség) is, de a Varsóban működő International Federation of Resistance Fighters (Ellenállók Nemzetközi Szövetsége) is sok szálon kötődött Prágához.

¹² Bartošek, 2003. A könyv kiemelten foglalkozik a francia és az olasz kommunista pártokkal kialakult gazdasági kapcsolatok rendszerével.

¹³ ABS OB II. Správa, MV r. e. 2501. Kitérkelés a Nemzetközi Újságíró Szervezetről, 1989. december 22.

¹⁴ Erről lásd részletesen: Borvendég, 2015a.

¹⁵ „Egyébként mind Krjucskovval, mind a baráti országok követségeinek sajtóattaséival az első napoktól kezdve, függetlenül a választott szervek tevékenységétől, rendszeresen tartottuk a baráti kapcsolatot és tájékoztattuk őket a nálunk lezajló eseményekről. Ez is közrejátszott abban, hogy a Prágában székelő Nemzetközi Újságíró

Szervezet még novemberben jelentős anyagi segínyt küldött a szövetség számára, határozottan azzal az óhajjal, hogy az erősítse azokat a magyar újságírókat, akik segítik a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormányt a viszonyok konszolidálásában” – írta visszaemlékezésében Vadász Ferenc, a MÚOSZ főtárgya, felidézve, mi is történt a szövetség épületében a forradalom napjaiban. ÁBTL 3.1.9. V-150387/6. 64.

¹⁶ Unger, 2007.

¹⁷ Uo. Szolnok Péter és Siklósi Norbert szerepét a prágai tavasz utáni megtorlásokban lásd: Takács, 2008; Borvendég, 2015a: 24–27.

¹⁸ Az Interedition–Griff vállalat alapításáról és gazdasági visszaéléseiről lásd: Borvendég, 2014; 2015b.

¹⁹ ÁBTL 2.8.2.1. 519. 24. Javaslat, 1960. július 1.

²⁰ Uo.

²¹ ÁBTL 2.8.2.1. 519. 13. Szolgálati adatlap, 1960. március 14.

²² Uo. 14.

²³ ÁBTL 2.8.2.1. 519. 31. Minősítés, 1980. január 16.

²⁴ Uo.

²⁵ ÁBTL 2.8.2.1. 519. 29. Minősítés, 1975. március 24.

²⁶ ÁBTL 3.2.5. O-8-298/3. 205. Az MTI 1972. évi külföldi utaztatási terve, 1971. szeptember 2.

²⁷ Az MNVK-2. hálózati rendszerére vonatkozó információkat köszönöm Kis-Benedek Józsefnek, a Nemzeti Községi Egyetem docensének, aki maga is az MNVK-2., majd a Katonai Felderítő Hivatal hírszerző tisztjeként szolgált évtizedeken keresztül.

²⁸ A politikai rendőrség ügynökeinek többségét kényszerítő eszközökkel vették rá az együttműködésre. A Kádár-rendszer idején a fizikai bántalmazás háttérbe került ugyan, de zsarolással, megfélemlítéssel továbbra is gyakran éltek az állambiztonsági tisztek a beszerzés során.

²⁹ Kis-Benedek József személyes közlése alapján.

³⁰ Az információ Kis-Benedek József, valamint a BM III/I-5. (Műszaki-tudományos és Gazdasági Információszerző) Osztályán dolgozó egykori nyílt állományú – és anonimitást kérő – tisztek szóbeli visszaemlékezéséből származik.

³¹ Az ötvenes-hatvanas években a belügyi szervnél az sem volt kivételes dolog, hogy nyelvtudás nélküli hírszerzőket helyeztek külföldi állomáshelyre. Lásd: Palasik, 2014.

³² Barcs Sándor bekötöttségét mind a belügyi mind a katonai titkosszolgálat felé barátja, Ortutay Gyula is sejteti naplójában. Leírja például, hogy Péter Györgynek, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének öngyilkossága után a legtöbb információt Barcs belügyi és katonapolitikai bizalmasaitól kapták, mintegy érzékeltetve, hogy a politikai rendőrséggel és a katonai felderítéssel is jó kapcsolatban volt az MTI vezetője. Ortutay, 2010: 105–111.

³³ ÁBTL 3.2.5. O-8-336/1. 59. Jelentés, 1970. január 12.

³⁴ ÁBTL 3.2.5. O-8-298/3. 10. Jelentés sajtópozíciók biztosításáról, 1970. január 27.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo. 11.

³⁷ Uo.

³⁸ Ezekről a gazdasági tevékenységekről lásd: Borvendég, 2016.

³⁹ Borvendég, 2015a: 77–128.

⁴⁰ Markotán Benedek, az MNVK-2. alezredese, aki egy ideig az Interpressnél dolgozott fedett státuszban, úgy fogalmazott Siklósi Norberttel és az Interpressnél töltött idővel kapcsolatban, hogy „*míg szakmai vonatkozásban Siklósi Norbert volt közvetlen vezetője, operatív vonatkozásban viszont Siklósi Norbert tartozott közvetlen irányítása alá*”. ÁBTL 3.1.5. O-17423. 148. Jelentés „Kereskedő” fedőnevű ügyben, 1975. augusztus 22.

⁴¹ MNL OL XXIX-I-40 1. d. Az Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat ügyrendje, 1974. június 22.

⁴² Kis-Benedek József személyes közlése.

⁴³ Borvendég, 2015a: 48–53.

⁴⁴ A cég segítségével sok jelentős nemzetközi sportszövetséggel is kapcsolatba tudott kerülni a titkosszolgálat, hiszen több szervezet lapját is megjelentette az IPV. Ilyen például a Nemzetközi Sportújságírók lapja, az *International Sport*, ezenkívül különböző, Nyugat-Európában terjesztett sportmagazinok, mint az *International Basketball*, a *World Gymnastics* vagy a *Swimming and Water Polo*. Magyarországon is elérték a társadalom legkülönbözőbb rétegeit: ők jelentették meg többek között az *Orvosi Magazint*, a *Turizmust*, a *Szabó Családot*, a *Piacszolgálatot*, a *Sünit*, az *Autósélelet*, a vadászok számára kiadott *Nimród*ot, a *Magyar Konyhát*, az Országos Idegenforgalmi Hivatal és az Országos Idegenforgalmi Tanács különböző kiadványait: az *Utazási Magazint* és az *Idegenforgalom* című lapokat.

⁴⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-916/2. 59. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1034/1967. számú határozata, 1967. október 19.

⁴⁶ A balatonszéplaki Hotel Interpressről lásd: Borvendég, 2015a: 35–38.

⁴⁷ A Külügyminisztérium Sajtófőosztályának munkájáról lásd: Takács, 2012: 111–112.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.2. M-21757. 10. A külföldi újságírók nyilvántartása a Külügyminisztériumban, 1958. március 15.

⁴⁹ ÁBTL 3.2.5. O-8-298/2. 43–51. A Külügyminisztérium Sajtóosztálya szervezeti felépítéséről és gyakorlati tevékenységéről, 1969. szeptember 20.

⁵⁰ Uo. 46.

⁵¹ Uo. 49. (Kiemelés – B. Zs.)

⁵² Uo. 50.

⁵³ Uo.

⁵⁴ ÁBTL 3.1.5. O-17423. 233. Jelentés, 1974. szeptember 4.

⁵⁵ ÁBTL 3.2.5. O-8-298/2. 32. Újságírók meghívásának lehetősége idegenforgalmi fedéssel, 1969. január 22. (Kiemelés az eredetiben.)

⁵⁶ MNL OL 288. f. 22. cs. 1971/18. ö. e. 142–143. Összefoglaló az MTI külföldi propaganda tevékenységéről, 1971. június 28.

⁵⁷ MNL OL 288. f. 22. cs. 1983/2. ö. e. 5. Jelentés az Agitációs és Propaganda Bizottságnak a Budapest munkájáról, 1983. február 24.

⁵⁸ Borvendég, 2015a: 30–31.

⁵⁹ ÁBTL 3.1.2. M-35905. 56. Jelentés, 1972. február 21.

⁶⁰ MNL OL XXVI-A-38. 3. d. A Pressinform igazgatójának, Regös Jánosnak a kérelme MNB folyószámla megnyitásához, 1979. augusztus 22.

⁶¹ MNL OL XXVI-A-38. 61. d. A Külföldi Újságírókat Tájékoztató Iroda feladata és szervezeti felépítése, d. n.

⁶² MNL OL XXVI-A-38. 61. d. Feljegyzés a Pressinform munkájának beindításáról, d. n.

⁶³ http://www.pressinform.hu/magyar/brand_27_eve.html (utolsó letöltés: 2016. szeptember 8.).

⁶⁴ ÁBTL 2.8.2.1. 519. 31–30. Minősítés, 1980. január 10.

⁶⁵ MNL OL 288. f. 22. cs. 1985/1. ö. e. 73–75. Emlékeztető, 1987. december 17.

⁶⁶ MNL OL XXVI-A-38. 61. d. Munkaköri leírás, melléklet, d. n. A dokumentum melléklete tartalmazza az induló Pressinform munkatársainak jegyzékét személyi adatokkal és szakmai életrajzzal együtt. Az SZT-tiszti státuszban lévő Regös János igazgatónak azonban csak a neve szerepel, éppúgy, mint helyettesének, Szabó Jánosnak. Regös vonatkozásában a beazonosítás rendkívül egyszerű, mivel belüleges tisztként személyi gyűjtője kutatható, azonban a tucatnevet viselő Szabó János kilétére csak közvetett bizonyítékaink vannak. Mivel mindenki másnál megtalálhatóak a szakmai előzmények, erősen valószínűsíthető, hogy a két szigorúan titkos tiszt fedését biztosították az adathiánnyal. Ezt támasztja alá az MNVK-2. csoportfőnök, Szűcs Ferenc jelenléte a zártkörű megbeszélésen is, és mivel a katonai felderítés sajtóvonalaért felelős tisztjét Szabó Jánosnak hívták, aki sajtóigazolvánnyal rendelkezett, és gyakran járt újságíró fedéssel Nyugaton, kevés kétség marad személyét illetően.

⁶⁷ MNL OL XXVI-A-38. 61. d. Munkaköri leírás, melléklet, d. n.

⁶⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-863. 37. Összefoglaló jelentés, 1955. szeptember 7.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-863. 41. Jelentés, 1957. március 13.

⁷¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-863. 172. Feljegyzés, 1959. szeptember 15.

⁷² ÁBTL 3.2.1. Bt-863. 346. Összefoglaló, 1960. május 19.

⁷³ MNL OL XXVI-A-38. 61 MNL. d. Munkaköri leírás, melléklet, d. n.

⁷⁴ <http://mediapedia.hu/serenyi-janos> (utolsó letöltés: 2016. szeptember 8.). A cég alapításáról lásd: Borvendég, 2015a: 119–121.

⁷⁵ MNL OL XXVI-A-38. 61 MNL. d. Munkaköri leírás, melléklet, d. n.

⁷⁶ MNL OL XXVI-A-38. 61. d. Munkaköri leírás, melléklet, d. n.

⁷⁷ ÁBTL 3.1.2. M-21757. 11. A külföldi újságírók nyilvántartása a Külügyminisztériumban, 1958. március 17.

Levéltári források

Archiv Bezpečnostnich Složek, Praha (ABS, Állambiztonsági Levéltár, Prága)

OB II. Správa, MV r. e. 2501.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.4.	III/I. Csoportfőnökség iratai
2.8.2.1.	III/I. Csoportfőnökség „titkos” és „szigorúan titkos” állományú beosztottainak iratai
	519. Regős János
3.1.2.	Munka dossziék
	M-21757 „Falus István”
	M-35905 „Széplaki Róza”
3.1.5.	Operatív dossziék
	O-17423 „Üzlettársak”
3.1.9.	Vizsgálati dossziék
	V-150387/6. Magyar írók ellenforradalmi szerepe
3.2.5.	O-8 dossziék
	O-8-298/2. „Tükör”
	O-8-298/3. „Tükör”
	O-8-336/1. „Student”
3.2.1.	Bt-dossziék
	Bt-863. „Gyömbér János”
	Bt-916/2. „Bánkúti”
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)	
288. f.	Az MSZMP központi szervei
	22. cs. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság iratai
XXVI-A-38.	Pressinform
XXIX-I-40	Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat

Hivatkozott irodalom

-
- Bartošek, 2003
Bartošek, Karel: *Vallanak az archívumok. Prága – Párizs (1948–1968)*. Budapest, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet.
- Borvendég, 2014
Borvendég Zsuzsanna: Hírszerzés '89, avagy félbemaradt (?) akciók a rendszerváltoztatás küszöbén. *Hitel*, 6. sz. 38–56.
- Borvendég, 2015a
Borvendég Zsuzsanna: *Újságírásnak álcázva. A Nemzetközi Újságíró Szervezet Magyarországon*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.
- Borvendég, 2015b
Borvendég Zsuzsanna: A médiacár nagy titka. Siklósi Norbert és az általa irányított vállalatok titkosszolgálati háttere. *Hitel*, 6. sz. 90–107.
- Borvendég, 2016
Borvendég Zsuzsanna: *A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei. Titkosszolgálati vállalatalapítások és pénzkivonások a népgazdaságból a Kádár-rendszer idején*. Kézirat.
- Horváth, 2013
Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Budapest, Médiatudományi Intézet.
- Kenedi, 2015
Kenedi János: Bevezető a Szakértői Bizottság jelentéséhez. In uő: *Hálózati munkára nem alkalmas. K. belügyi iratfelmérő újabb jelentései*. Budapest, Magvető Kiadó. 98–115.
- Koch, 2014
Koch, Stephen: *Kettős szerepben. Az értelmiség elcsábítása*. Budapest, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány.
- Ortutay, 2010
Ortutay Gyula: *Napló 3. 1967–1977*. Pécs, Alexandra Kiadó.
- Palasik, 2014
Palasik Mária: Menekült vagy dezertált? Egy államvédelmi százados rejtélyes eltűnése. *Betekintő*, 2. sz. http://betekinto.hu/2014_2_palasik (utolsó letöltés: 2016. szeptember 16.)
- Sipos–Ungváry, 2008
Sipos Levente – Ungváry Krisztián: Jelentés az Információs Hivatalban őrzött 1990. február 14. előtti keletkezett iratokról. In *A Szakértői Bizottság jelentése*. Szerkesztette: Kenedi János. <http://mek.oszk.hu/08400/08450/08450.pdf>, 2015. augusztus 4. 217–233.
- Takács, 2008

Takács Róbert: A csehszlovák sajtóirányítás a hatvanas és hetvenes évek fordulóján, Budapestről nézve. *Médiakutató*, 4. sz. 69–82.

Takács, 2012

Takács Róbert: *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Budapest, Napvilág Kiadó – Politikatörténeti Intézet.

Tóth, 2013

Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete 1945–1990. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 381–445.

Ulfkotte, 2015

Ulfkotte, Udo: *Megvásárolt újságírók. Hogyan irányítják a politikusok, a titkosszolgálatok és a pénztőke Németország médiáját?* Budapest, Patmos Records.

Unger, 2007

Unger Gabriella: „Mi voltunk az első civilek a bevonulás után.” *Betekintő*, 2. sz. http://betekinto.hu/2007_2_unger, 2016. szeptember 15.